

na primer, konja kako galopira na paradajzu». Budući da u ovom slučaju iskustveni doživljaj ne počiva na argumentima, stoga se on ne može argumentima, pogotovo ne onim racionalističkog tipa, ni pobijati. Eventualni argumenti bi se mogli uspostaviti kao važeći samo na nivou poetske vizije. Međutim, relacija između dve vizije ne uspostavlja se posredstvom negacije, već količinom i intenzitetom vatre prvobitnog identiteta. »Naša poezija je«, smatra Paz, »svest o razdvojenosti i pokušaj da se spoji ono što je bilo odvojeno. U pesmi, biće i želja sklapaju savez za trenutak, kao plod i usne».

Za poetiku magijskog shvatanja sveta možemo reći da predstavlja vid »divlje misli« ugrožene globalnom ekspanzijom pripitomljene misli, odgajane prvenstveno u cilju postizanja izvesnih koristi, ali i zaštićene, budući da u savremenoj kulturi postoje čitave oblasti, kao što je to umetnost, na primer, u kojima »divlja misao« može nesmetano da cveta. Za magijsku misao literatura, tj. umetnost je utešna oblast, ukoliko se na neki drugačiji način ne može realizovati. Iako se Bretonov psihički automatizam pokušava da dovede u vezu s idejama spiritističke parapsihologije, prava osnovanost mogućih relacija između nadrealističkih postupaka i izvesnih ezoterijskih veština nalazi se u širokoj magijskoj ravni nadrealističkog delovanja usmerenog ka poetskoj i saznoj sintezi čoveka i sveta. Privučen svim onim što

prevedena proza

provalija

leonid andrejev

Dan je već bio pri kraju, a njih dvoje su još uvek hodali i govorili, ne obazirući se ni na vreme ni na put. Ispred njih, na poleglom brežuljku, mračio se omalen gaj i kroz grane drveća crvenom i užarenom žeravicom pružilo je sunce, grejalo vazduh, pretvarajući ga čitavog u vatrenu zlačanu prašinu. Toliko je ono bilo blisko i moćno, da se sve unakolo izgubilo, samo je ono ostalo bojeći put i ravajući ga. Počele su ih boleti oči, okretoše se unatrag i odjednom pred njima sve utihnu, postade spokojno i jasno, maleno i razgovetno. Negde daleko, vrstu ili dalje od njih, crveni zalazak sunca zahvatio je borovo stablo i ono je gorelo među zelenilom kao sveća u mračnoj sobi; put ispred njih bio je prevučen purpurnom patinom i svaki kamen na njemu bacao je dugačku crnu senku, pa se devojčina kosa svetlela od sunčevih zraka koje su na njoj načinile zlatastocrveni oreol. Jedna tanka uskovitlana vlas odvojila se od drugih i vijorila se i njihala u vazduhu kao zlatna nit paučine.

I to što je ispred njih postalo mračno, nije ih prekinulo i nije izmenilo njihov razgovor. Toliko jasan, prislan i tih, lio se on kao spokojni potok koji žubori samo o jednom: o snazi, lepoti i besmrtnosti ljubavi. Oboje su bili veoma mladi; devojka je imala samo sedamnaest godina. Njemovecki je bio četiri godine stariji, i oboje su bili u školskoj odeći – ona u skromnoj mrkoj haljini koju nose gimnazijalke, on u crvenoj uniformi studenta tehnologije. I kao i govor, sve je na njima bilo mlado, lepo i čisto: vitke, gipke figure, kao prožete vazduhom, i isto takav, lagan i gibak hod i sveži glasovi, koji su čak i kod jednostavnih reči odzvanjali zamišljenom nežnošću, isto kao što zvonili potok u tihu proletnju noć, dok još sav sneg nije sišao s tamnih polja.

Oni su hodali, skretali onuda kuda je skretao nepoznati put, i dve su se duge, postepeno sve izoštrjenije senke, smešne zbog malenih glava, čas odvojeno kretale napred, čas se sa strane slivale u jednu uzanu i dugu liniju, nalik na senku drveta. Ali oni nisu videli senke, već su govorili, i govoreći, on nije skidao oči s njenog lepog lica, na kojem je ružičasti zalazak ostavio deo svojih nežnih boja, a ona je oborila oči ka zemlji, na stazu, odgurkujući kišobranom sitne kamenčiće, prateći kako ispod tkanine njene tamne haljine ravnomerno izranja čas jedan, čas drugi oštar vrh male cipele.

Put je presecao jarak s prašnjavim, od gaženja razvaljenim krajevima, i oni su se za trenutak zaustavili. Zinočka je podigla glavu, obuhvatila okolinu zamagljenim pogledom i upitala:

– Znate li gde se nalazimo? Nisam nijedanput bila ovde.

On je pažljivo razgledao okolinu.

– Da, znam. Tamo, iza ovog brežuljka je grad. Dajte ruku, pomoći ću vam.

bi se moglo odrediti pojmom čudesno, Breton vrši revalorizaciju Frojdovog otkrića nesvesnog u onom smeru koji označava novo umetničko izražavanje. Uvođenje u novu realnost utiče presudno na menjanje odnosa prema dotadašnjem vidjenju sveta. Nova pozicija i sredstva koja se koriste radi ostvarenja postavljenog cilja pružaju mogućnost menjanja dotadašnje perspektive. Ukoliko bismo pokušali da definišemo taj novi odnos prema svetu, u odnosu prema prethodnom, ne bismo smeli zaboraviti na komponentu humora i ironije koja prožima magijsku koncepciju sveta, dajući joj prvenstveno ljudsko obeležje. Naime, sa sticanjem duhovne moći za ponovno konstituisanje sveta kao umetničkog predmeta, ne povećava se i stepen serioznosti našeg stanovišta. Smeh don Henara, njegovi ironični postupci, kao što je, na primer, dubljenje na glavi, predstavljaju uobičajene učiteljeve reakcije na ozbiljne učenikove primedbe. Na učenikovo pitanje da li možda da zasvira na harfi bez žica, učitelj zena odgovara pitanjem: »Da li si čuo?« Na učenikovo »ne«, učitelj dodaje: »Zašto mi nisi rekao da onda jače zasvira.« Nadrealistički afinitet za humor obeležen je izvesnim svojstvima karakterističnim za postignuto stanje duhovne superiornosti. A suština nadrealističkog humora je ostala utoliko manje shvatljiva duhovno inferiornim podržavaocima i čuvarima ispraznih konvencija i društvenog ukusa dostojnog šamaranja.

On je pružio ruku koja nije znala za težački rad, tanku i belu, kao u žene. Zinočki je bilo veselo, želela je da sama preskoči jarak, da potrči, da vikne: »Hvatajte me!« – ali, uzdržala se i ovlaš, s važnom blagodarnošću oborila je glavu i pomalo bojažljivo pružila ruku, koja je još uspela da sačuva nežnu nabreklost dečje ruke. A njemu se prohtelo da do bola stegne tu treperavu ručicu, ali on se takođe uzdržao i s polunaklonom i poštovanjem prihvatio njezinu ruku, ali je skrušeno okrenuo glavu kada se devojci koja se spuštala lagano otvorila haljinu.

I ponovo su oni hodali i govorili, ali glave su im bile pune osećanja koje je proizveo dodir ruku. Ona je još osećala suhu vatra njegovog dlana i čvrstih prstiju; bilo joj je ugodno i pomalo stidno, a on je osećao pokornu mekoću njene majušne ruke i video je crnu siluetu noge i malenu cipelu koja ju je nežno grčila. I nalazilo se nešto resko i uznemirujuće u tom upečaljivom prizoru uske trake bele suknje i vitke noge, ali on se smirio nesvesnom snagom volje i ugošću je neprijatne misli. I tada mu je postalo veselo, srce mu je bilo tako široko i slobodno u grudima, da mu se prohtelo da zapeva, protegne ruke prema nebu i vikne: »Bežite, juriću vas« – tu drevnu formulu prve ljubavi usred šuma i praskavih vodopada.

I od svih tih želja u grlo su se primicale suze. Duge, smešne senke su iščezle, a prašina na putu postala je siva i hladna, ali oni to nisu primećivali, već su govorili. Oboje su pročitali mnogo dobrih knjiga i svetli likovi ljudi koji su voleli, stradali i ginuli za čistu ljubav, lebdeli su im pred očima. U sećanju su nicali odlomci odavno pročitanih stihova, koji su oblačili ljubav u odeću zvučne harmonije i slatke tuge.

– Sećate li se odakle je ovo? – pitao je Njemovecki, prisećajući se: – »... i opet je sa mnom moja ljubljena, od koje sam skrivao ja, ne rekavši ni reči, svu tugu, svu nežnost, svu ljubav svoju«.

– Ne – odgovorila je Zinočka i zamišljeno ponovila: – »svu tugu, svu nežnost, svu ljubav svoju«.

– Sv u ljubav svoju – nehotećim ehom odazvao se Njemovecki.

I ponovo su se prisećali. Sećali su se čistih devojaka, belih kao lilijan, koje su oblačile monašku odeću i usamljene tugovala u parku zasutom jesenjim lišćem, sretnih u svojoj nesreći; sećali su se i mladića, gordih i energičnih ljubavnih stradalnika i tananih ženskih muka. Tužni su bili prozvani likovi, ali u njihovoj tuzi je svetlije i čistije izranjala ljubav. Ogromna kao tišina, jasna kao sunce, izrastala je ona pred njihovim očima i nije bilo ničeg moćnijeg i lepšeg od nje.

– Da li biste mogli umreti za onoga koga volite? – upitala je Zinočka, gledajući u svoju poludeću ruku.

– Da, mogao bih – odlučno je odgovorio Njemovecki, otvoreno i iskreno gledajući u nju.

– A vi?

– Da, i ja – ona se zamislila. – Pa to je prava sreća: umreti za voljenog čoveka. Jako bih volela. Oči su im se susrele, nešto jasno, spokojno i dobro poslali su jedno drugom i usne su se osmehnule. Zinočka se zaustavila.

– Stanite – rekla je. – Imate na kaputu konac.

I poverljivo je prinela ruku njegovom ramenu i oprezno, s dva prsta, skinula konac.

– Evo! – rekla je, i, uozbiljivši se, upitala: – Zbog čega ste tako bleđi i mršavi? Mnogo radite, je li da? Ne umarate se, nije potrebno.

– Imate plave oči i u njima su svetle tačkice, kao iskrice – odgovorio je on, promatrajući njene oči.

– Vi imate crne. Ne, kestenjaste, tople. U njima je...

Zinočka nije dovršila šta je u njima i okrenula se. Lice joj se lagano obilovalo rumenilom, oči su postale zbunjene i stidljive, a usne su se nehotece osmehnule. I ne čekajući ozareno i nečim zadovoljenog Njemoveckog, krenula je napred, ali se brzo zaustavila.

– Pogledajte, sunce je zašlo! – uskliknula je ona, tužno iznenađena.

– Da, zašlo je – odazvao se on s iznenađenom, oštrm tugom.

Svetlosti je ugasla, senke su umrle i sve je unaokolo pobledelo, zanemalo i postalo beživotno. S mesta odakle je ranije sijalo raspljeno sunce, bešumno su puzile najviše mrke grudve oblaka i korak po korak gutale svetloplavo prostranstvo. Oblaci su se kovitali, sudarali, lagano i teško menjali obrise probuđenih čudovišta, nespretno se gegajući napred, isto kao da ih je protiv njihove volje gonila nekakva neumoljiva, strašna sila. Otrgnuvši se od drugih, prevrtao se u samoći svetao, vlaknast oblacić, jedan i preplašen.

II

Zinočkini obrazi su prebledeli, usne pocrvene, skoro prokrvavile, zenice se neprimetno proširile zamračivši oči i ona je prošaputala:

– Užasno se osećam. Ovde je tako tiho. Zalutali smo?

Njemovecki je nabrao guste obrve i ispitivački razgledao okolinu.

Neosvetljena, pod svežim uzdasima nadolazeće noći, ona se činila odbojnom i hladnom; na sve strane se razbacalo sivo polje s niskom i izgaženom travom, glinenim jarugama, rupčagama i jamama. Jama je bilo mnogo: dubokih, strmih i sasvim malih, obraslih niskom travom – u njih je već bešumno zallegao na počinak čutljivi mrak; i to što su ovde bili ljudi, nešto radili, a sada ih nema, činilo je predejo još praznijim i tužnijim. Svuda naokolo, poput ugrušaka ljubičastog hladnog oblaka, dizali su se šumarki i gajevi, i kao da su čekali šta će im reći zapuštene jame.

Njemovecki je gušio u sebi teško i mutno osećanje koje je sve više narastalo i rekao je:

– Ne, nismo zalutali. Ja znam put. Prvo ćemo poljem, a zatim kroz taj šumarak. Bogajte se?

Ona se hrabro osmehnula i progovorila:

– Ne, sada ne. Ali treba požuriti kući – piti čaj.

Brzo i odlučno krenuli su napred, ali uskoro su usporili korake. Nisu gledali unaokolo, ali su osećali mračno neprijateljstvo izrivenog polja, koje ih je okruživalo hiljadama nepokretnih očiju, i to ih je osećanje zbližavalo i gonilo ka uspomena iz detinjstva. I sećanja su postala svetlija, ozarena suncem, zelenim lišćem, ljubavlju i smehom. Kao da to nije bio život, već široka, meka pesma, čiji su zvuci bili oni sami, dve malene note: jedna zvonka i čista, kao zvonki kristal, druga malo potmulija, ali svetlija – kao zvono.

Ukazaše se ljudi – dve žene koje su sedele na ivici doboke glinene jame; jedna je sedela, nogu prebačenih i savijenih, i zaneto je buljila u jamu, marama joj se malo pridigla, otkrivajući pramenove raščupane kose; leđa su joj bila pogrbljena i vukla su za sobom prljavu bluzu s krupnim, kao jabuka, cvetovima i odrešenim pantlikama. Nije ni pogle-

dala na prolaznike. Druga je ležala kraj nje zabacene glave. Lice joj je bilo grubo, široko, s muškim crtama, a ispod očiju, na isturenim jagodicama, svetlele su se po dve mrlje boje cigle, nalik na sveže ogrebotine. Bila je prljavija od prve i gledala je na prolaznike pravo i prosto. Kada su prošli, zapevala je dubokim muškim glasom:

– Za tebe sam samo, ljubljivi,

Kao cvet mirisni, cvala ja...

– Čuješ li, Varka? – obratila se ona čutiljivoj prijateljici, i ne dobivši odgovora, glasno se i grubo zakikota.

Njemovecki je poznavao takve žene, prljave čak i onda kada su na sebi imale bogate i lepe haljine, navikao je na njih, i sada su one klizile po njegovom pogledu i, ne ostavljajući traga, iščezavale. Ali Zinočka, koja ih je skoro dirnula svojom mrkom, skromnom haljinom, oseti nešto neprijateljsko, jedno i zlo, što joj je na tren prošlo kroz dušu. Ali za nekoliko minuta utisak se izgubio, kao senka oblaka koji brzo odmiče po zlatostom šumarku, i kada su ih prestigli dvoje: muškarac u kačketu i sakou, ali bosonogi, i isto takva, prljava žena, ona ih je videla, ali ih nije osetila. Iz neodređenog razloga Zinočka je dugo gledala za njom i malo ju je začudila ženina tanka haljina, lepljiva, valjda mokra, koja se priljublivala uz noge, i skut sa širokom trakom masnoće što se uplala u tkaninu. Bilo je nečeg nemirnog i bolnog, i strašno beznačajnog u treperenju tog tankog i prljavog skuta.

I ponovo su oni išli i govorili, a za njima se nehotično vukao tamni oblak, bacajući prozračnu senku koja se oprezno zavaljivala po zemlji. Na raspetim bokovima oblaka mutno su prosijavale žuto-bakarne mrlje i skrivale se iza njegove teške mase svetlim putanjama koje su se bešumno kovitlale. I mrak se zgušnjavao tako neprimetno i kradimice, da je bilo teško poverovati u njega i činilo se da je to još uvek dan, ali dan teško bolestan, na izdisaju. Sada su oni govorili o onim strašnim osećanjima i mislima koje posećuju čoveka noću, dok je budan i dok mu ni zvuci, ni reči ne smetaju, i ono, kao mrak veliko i širokovidno, što se zove život, čvrsto se privija uz samo lice.

– Zamišljate li beskonačnost? – upitala je Zinočka, oslanjajući o čelo punačku ručicu i čvrsto stiskajući oči.

– Ne, Beskonačnost... Ne – odgovorio je Njemovecki, takođe sklappajući oči.

– A ja je ponekad vidim. Prvi put sam je videla dok sam bila još mala. To je nešto kao taljige. Stoje jedne taljige, pa druge taljige, pa treće i tako u neodogled, bez kraja, samo taljige, taljige... užasno uzdrhtala je ona.

– Ali zašto taljige? – osmehnuo se Njemovecki, mada mu je bilo neprijatno.

– Ne znam. Taljige. Jedne, druge... bez kraja.

Mrak se kradimice zgušnjavao i oblak je već prošao iznad njihove glave i spreda se zagledavao u njihova prebledela i opuštena lica. I sve češće su izranjale tamne figure odrpanih i prljavih žena, kao da su ih na površinu izbacivale jame, iskopane iz nepoznatih razloga, i uznemireno su treperili njihovi nemirni skuti.

Pojavljivale su se po jedna, dve, tri, i glasovi su im bili pregrubi i čudno sami u zamrloj vazduhu.

– Ko su te žene? Odakle ih toliko? – pitala je Zinočka bojažljivo i tiho. Njemovecki je znao ko su te žene i bilo mu je užasno što su zapali u tako neprijatan i opasan predeo, ali je spokojno odgovorio:

– Ne znam. Tako. Nije potrebno govoriti o njima. Evo, sada ćemo proći kroz taj šumarak, a tamo se nalazi ulaz u grad. Žalim što smo tako kasno izišli.

Bilo joj je smešno to što je on govorio: kasno je što su izišli u četiri sata, i ona ga je pogledala i osmehnula se. Ali njegove obrve su ostale nabrane i ona je predložila, umirujući i stišavajući:

– Požurimo. Pije mi se čaj. I šuma je već blizu.

– Podimo.

Kada su ušli u šumu i kada je drveće nemo spuštalo vrhove nad njihovim glavama, postalo je veoma mračno, ali prijatno i mirno.

– Dajte mi ruku – predložio je Njemovecki. Ona je neodlučno pružila ruku i laki dodir kao da je rasterao mrak. Ruke su im bile nepomične i nisu se stezale, i Zinočka se čak malo odmicala od pratioca, ali čitava njihova svest usredsređivala se na osećaj tog malenog mesta na telu gde su se doticale ruke. I opet im se govorilo o lepoti i tajanstvenoj snazi ljubavi, ali tako da se ne naruši ćutanje, ne rećima, već pogledima. I mislili su na to da treba pogledati i želeli su to, ali se nisu odlučivali.

– Evo opet ljudi! – veselo je rekla Zinočka.

Na poljani, gde je bilo svetlije, sedela su kraj ispražnjenih flaša tri čoveka i s iščekivanjem gledala na dolazeće. Jedan od njih, obrijan kao glumac, zasmehao se i zazviždao, kao da je to trebalo da znači:

– Oho!

Njemoveckom se srce smanjilo i zamrlo od užasnog straha, ali kao da je bio gurkan otpozadi, on je išao pravo prema njima, mimo kojih je prolazio put. Oni su čekali i tri para očiju mračila su se nepokretno i strašno. U nejasnoj želji da pridobije za sebe te mračne i odprane ljude, u čijem se ćutanju osećala opasnost, da ukaže na svoju bespomoćnost i probudi u njima saosećanje, on je upitao:

– Kuda se ide prema gradu? Ovuda?

Ali oni nisu odgovorili. Obrijani je zazviždao nešto neodređeno i podsmešljivo, a druga dvojica su ćutala i promatrala s teškom i zloslutnom pažnjom. Bili su pijani, zli, željni ljubavi i rusvaja. Rumeni, naduveni, nalakto se, a zatim, neodlučno kao medved, opirući se na šape, ustade teško uzdahnuvši. Drugari se ovlaš pogledaše i nastaviše da s istom pažnjom odmeravaju Zinočku.

– Užasno se osećam – zanemelim usnama prošaputa ona.

Ne slušajući je, Njemovecki je razume po težini stiska njene ruke. I starajući se da sačuva spokojan izgled, ali osećajući kobnu neizbežnost onoga što predstoji, on je stao koračati ravno i čvrsto. I tri para očiju su se približila, bleesnula i ostala za ledima. »Treba bežati« – pomislio je Njemovecki i sam sebi odgovorio: »Ne, ne treba bežati«.

– Jako mlitav dečko, čak nepodnošljivo – rekao je treći, čelavko s ridom bradom. – A devojčica je dobrana, daj je Bože svakome.

Sva trojica su se nekako nespretno nasmejala. – Gospodine, pričekaj der! – dubokim glasom je govorio visoki i pogledao na drugove.

Oni su se pridigli.

Njemovecki je išao ne osvrćući se.

– Treba pričekati, kada to mole – rekao je ridi. – Mogao bi dobiti jednu iza vrata.

– Tebi govore! – graknuo je visoki i u dva skoka stigao do njih.

Masivna ruka spustila se na rame Njemoveckog, zaklatila ga i, okrenuvši se, uze na kraj samog lica susreo okrugle, ispućene, užasne oči. Bile su toliko blizu kao da ih je gledao kroz lupu, jer su se jasno uočavale crvene žilice na beonjači i žuti gnoj na trepavicama. Ispustivši nemu Zinočkinu ruku, on je krenuo rukom prema džepu i promrmljao:

– Para!... Uzmite para. Sa zadovoljstvom.

Ispućene oči sve su se više zaokruglile i sijale. I kada je Njemovecki skinuo s njih oči, visoki se malo odmakao od njega i bez zamaha, ododzo, udario Njemoveckog i podbradak, Njemoveckom se glava zaklatila, zubi zacvokotali, kapa se spustila na čelo i pala, i zamahnuvši rukama, pao je nauznak. Čuteći, bez krika, Zinočka se okrenula i stala bežati najvećom mogućom brzinom. Obrijani je kriknuo otegnuto i čudno:

– A-a-a!

I s krikom pojurio za njom.

Njemovecki se klateći pridigao, ali nije uspeo ni da se uspravi, jer ga je opet zakatio udarac nogom u zatiljak. Bila su dvojica, a on sam, slab i nesposoban za tuču, ali dugo se borio, grebući nogama kao raspamećena žena, jecao je od nesvesnog očajanja i ujedao. Kada je sasvim onemoćao, pridigli su ga i poneli: on se opirao, ali u glavi mu je šumelo, prestajao je da shvata šta se s njim čini i nemoćno se obesio o ruke koje su ga nosile. Poslednje što je video, bio je komadić rida brade, koja mu je skoro upadala u usta, a iza nje, mrak šume i svetlu bluzu devojke koja je bežala. Ona je trčala čutke, brzo, onako kako je trčala dok se igrala jurke – a za njom, sitnim koracima, pristižući jurio je obrijani. A zatim je Njemovecki osetio oko sebe pustoš, koja ga je sa zamrlim srcem odnela nekuda dole, tresnuo je čitavim telom o zemlju i izgubio svest.

Visoki i ridi, koji su bacili Njemoveckog u rov, zadržali su se, koji tren, osluškujući šta se zbiva na njegovom dnu. Ali lica i oči bili su im okrenuti prema mestu gde je ostala Zinočka. Odatle je dopro visok i prigušen ženski krik koji je smesta zamro. I visoki je ljutito uzviknuo:

– Zlikovac! – i uputio se trkom prema njima, lomeći pred sobom grančice kao medved.

– I ja! I ja! – pištavim glasom vikao je ridi, uputivši se za ovim. Bio je nejačak i zaduvalo se; u tuči je povredio koleno i bilo mu je krivo, jer je misao o devojci njemu prvom pala na pamet, a dopašće mu na kraju. On se zaustavio, protrljao ru-

kom koleno, useknuo se držeći nozdru prstom i ponovo potrčao, žalosno vičući:

– I ja! I ja!

Crni oblak se već popručio po čitavom nebu i nastupila je tamna, tiha noć. U tami je skoro iščezla zdepasta figura rideg, ali dugo se još čuo kljakav topot njegovih nogu, šum ustreptalog lišća i zveketav, žalostan uzvik:

– I ja! Braćo, i ja!

IV

Njemoveckom su usta bila puna zemlje koja je škripala pod zubima. I prvo, najjače što je osetio dolazeći svesti, bio je dubok i spokojan miris zemlje. Glava je bila tupa, nalivena teškim olovom, tako da ju je bilo mučno pomeriti; celo ga je telo bolelo, najviše rame, ali ništa nije bilo slomljeno. Njemovecki je seo i dugo gledao uvis, ništa ne misleći i ničeg se ne sećajući. Pravo iznad njega spuštao se grm s crnim širokim listovima i kroz njega je provirivalo raščičeno nebo. Oblaci su otišli ne bacivši nijednu kap kiše. Ostavljajući vazduh suv i lagan, i visoko, na sredini neba, uzdigao se razrezani mesec s prozračnim prikrivenim vrhom. On je proživljavao poslednju noć i sijao je hladno, tužno i samotno. Maleni pramenovi oblaka ubrzano su se podizali uvis, gde je očigledno nastavljaio mesečevoj duva jak vetar, ali oni nisu pokrivali mesec, već su ga oprezno obilazili. U mesečenoj samoći, u opreznosti i visokih, svetlih oblaka, u duvanju vetra koji se pri zemlji nije osećao, tvorila je tajanstvena dubina noći koja je zacarila nad zemljom.

Njemovecki se setio svega što se dogodilo i nije poverovao. Sve što se desilo bilo je užasno i nimalo nalik na istinu, koja nipošto ne može biti toliko strašna, i on sam, koji je sedao usred noći gledajući odnekud ododzo na prevrnuti mesec i oblake koji su promicali, bio je takode čudan i nenalican pravom Njemoveckom. I on je pomislio da je to običan strašan san, veoma strašan i ružan. I te silne žene koje su susretali, bile su san.

– Nije moguće – rekao je potvrdno i lagano pomerio tešku glavu. – Nije moguće.

Pružio je ruku u potrazi za kapom, da bi pošao, ali kape nije bilo. I to što je nije bilo, odmah je sve pojasnilo; i on je shvatio da sve što se dogodilo nije bio san, već užasna istina. Sledećeg trenutka, zamičući od užasa, on je već puzao naviše, obrušavajući se zajedno s okrunjenom zemljom i ponovo puzao, hvatajući se za vitke grane grma.

Ispuzavši, potrčao je pravo, nasumice birajući pravac i dugo je trčao između drveća. I opet je neočekivano, ne razmišljajući, potrčao na drugu stranu i opet su mu grane paralele lica, i opet je sve postalo nalik na san. I Njemoveckom se činilo da mu se nekada nešto slično dogodilo: mrak, nevidljive grane koje su šibale lice, a on trči zatvorenih očiju i misli kako je sve to samo san. Njemovecki se zaustavio, zatim je seo i zauzeo pozu, neudobnu i neobičnu za čoveka koji sedi pravo na zemlji, bez uzvišice. I opet se setio kape i rekao:

– To sam ja. Moram se ubiti. Moram se ubiti, čak i da je to san.

Skočio je i ponovo potrčao, ali se osvestio i pošao sporije, mutno predočavajući sebi mesto gde su ih napali. U šumi je bilo sasvim mračno, ali ponekad se probijalo blede mesečevo svetlo koje je obmanjivalo osvetljavajući bela stabla, tako da je šuma izgledala ispunjena nepokretnim ljudima, koji su iz neodređenog razloga ćutali. I to se takode nekada zbililo i ličilo je na san.

– Zinaida Nikolaevna! – zvao je Njemovecki, glasno izvikujući prvu reč, ali tiho drugu, kao da je zajedno sa zvukom gubio nadu da će se neko odazvati.

I niko se nije odazvao.

Zatim je izbio na stazu, prepoznao je i stigao do poljane. I tu je opet i konačno shvatio da je sve to istina i ustumarao se od užasa, derući se:

– Zinaida Nikolaevna! Ja, sam to! Ja!

Niko se nije odazvao, i okrenuvši se licem onoma gde se morao nalaziti grad, Njemovecki je otegnuto uzviknuo:

– Po – mo – zi – te!...

I ponovo se ushodao, nešto šapćući, pretražujući grmове, kada je pred samim njegovim nogama izronila bela mutna mrlja, nalik na zaledenu mrlju slabe svetlosti. To je ležala Zinočka.

– Gospode! Šta je to? – suvih očiju, ali glasom čoveka koji rida, rekao je Njemovecki i, kleknuvši, dodirnuo je Zinočku.

Ruka mu je pala na obnaženo telo, glatko, gipko, hladno, ali živo, i drhteći, on ju je povukao.

– Mila moja, golubice moja, to sam ja – šaptao je on, tražeći u tami njeno lice.

I opet, pružio je ruku u drugom pravcu i ponovo dodirnuo nago telo, i kud god bi je pružio, svuda je susretao to golo žensko telo, glatko, gipko, koje kao da se zagrevalo od ruke koja ga je doticala. Ponekad je odmicao ruku brzo, ali ponekad je zadržavao i kao što se on sam sebi, bez kape i odpran, činio tuđinom tako ni za to obnaženo telo nije mogao vezati predstavu o Zinočki. I ono što se tu dogodilo, što su činili ljudi s tim bezglasnim ženskim telom, predočilo mu se u svoj užasnoj jasnoći – i s neakvom čudnom gorljivom snagom, javilo se u svakoj njegovoj ćeliji. Trgnuvši se tako da su mu zaškripali članci, on se tupu spustio kraj bele mrlje i skupio obrve kao mislilac. Užas pred onim što se zbilo zaledio se u njemu, savio se u klupko i ležao je u duši kao nešto tuđe i ne-moćno.

– Gospode, šta je to? – ponovio je on, ali zvuk je bio neiskren, hotimičan.

Opipao je srce. Udaralo je slabo, ali ravnomerno, i kada se nagao prema samom licu, osetio je slabo disanje, kao da Zinočka nije bila u dubokoj nesvestici, već je jednostavno spavala. I on je tiho zazvao:

– Zinočka, ja sam to.

I tada je osetio da će zbog nečeg biti dobro ako se ona još dugo ne probudi. Zatajivši disanje i brzo se osvrnuvši unaokolo, on je oprezno pogledao po obrazima i poljubio, prvo zaklopljene oči, zatim u usta, koja su se meko razvukla od dugog poljupca. Uplašila ga je pomisao da se ona može probuditi i on se odmakao i zamro. Ali telo je bilo nemo i nepokretno, i u njegovoj bespomoćnosti i dostupnosti bilo je nečeg žalosnog i razdražujućeg, što je neodoljivo privlačilo. S dubokom nežnošću i lopovskom, preplašenom opreznosću, Njemovecki se trudio da polaže na nju delove njene odeće i dvo-

struko osećanje tkanine i golog tela bilo je oštro kao nož i nepojmljivo kao bezumlje. On je bio i zaštićen i napadač, i tražio je pomoć od šume koja ga je okruživala, i mraka, ali šuma i mrak je nisu davali. Desila se tu gozba zveri i neočekivano odbačen na tu stranu ljudskog, shvatljivog i jednostavnog života, on je osećao miris gorućeg sladostrasja raširenog po vazduhu, i raširio je nozdrve.

– To sam ja! Ja! – besmisleno je ponavljao on, ne shvatajući ništa i sav pun sećanja na ono, kada je nekad spazio beli skut suknje, crnu siluetu noge i cipelicu koja ju je nežno grlila. I osluškujući Zinočkinu disanje, ne skidajući očiju s mesta gde se nalazilo njeno lice, pomerio je ruku. Osluhnuo je i pomakao ruku još više.

– Šta je to? – glasno i očajno je viknuo i skočio, užasavajući se samog sebe.

U sekundi je u njegovim očima blesnulo Zinočkinu lice i iščezlo. Trudio se da shvati da je to telo

– Žinočka, s kojom je danas hodao i koja je govorila o beskonačnosti, i nije mogao; trudio se da oseti užas onoga što se dogodilo, ali užas je bio prevelik, ako se sve to shvati kao istina, i nije se pojavljivao.

– Zinaida Nikolaevna! – viknuo je, preklinjući. – Čemu to? Zinaida Nikolaevna?

Ali izmučeno telo je i dalje ostalo bezglasno i Njemovecki se s rastrzanim rečima spustio na kolena. On je preklinjao, pretio, govorio da će se ubiti i drmusno Zinočku, privlačeći je sebi, skoro je upijajući noktima. Zagrejano telo meko se podavalo njegovom naporu, poslušno sledeći njegove kretanje, i sve je to bilo toliko strašno, neshvatljivo i divlje, da je Njemovecki ponovo poskočio i otegnuto zavikao:

– Pomozite! – i zvuk je bio lažan, skoro hotimičan.

I ponovo se bacio na telo koje se nije opiralo, ljubeći, plačući, osećajući pred sobom nekakvu provaliju, mračnu, strašnu i primamljivu. Njemoveckog nije bilo, on je ostao negde pozadi, a ovaj koji je bio sada, koji je sa strasnom žestinom gnječio goruće podatno telo i govorio, osmehujući se vrcavim osmehom ludaka:

– Odavose se! Ili nećeš? Volim te, volim te.

S istim vrcavim osmehom prineo je raširene oči tik uz Zinočkinu lice i počeo šaputati:

– Volim te. Nećeš da govoriš, ali ti se osmehuješ, ja to vidim. Volim te, volim, volim.

Čvršće je privukao sebi meko, bezvoljno telo, koje je svojom beživotnom podatnošću budilo divlju strast, lomio ruke i nemo šaputao, sačuvavši od ljudskog jedino sposobnost da laže:

– Volim te. Nećemo nikome reći i niko neće saznati. Oženiću se tobom, sutra, kad hoćeš. Volim te. Poljubiću te i ti ćeš mi odgovoriti – dobro? Zinočka.

I s naporom se primakao njenim usnama, osećajući kako mu se zubi utiskuju u telo, i s bolom i snagom poljupca gubeći poslednje iskre pameti. Učinilo mu je da su devojičine usne uzdrhtale. Za jedan tren svetleći vatreni užas ozario ga je mišlju, otvorivši pred njim crnu provaliju. I crna ga je provalija progutala.

S ruskog prevela: Kača Čelan

Pripovetka "Provalija" ("Bezдна"), objavljena 1902. godine kao jedna od nekolicine kojima je Leonid Andrejev proširo drugo izdanje svoje prve knjige, bukvalno je izdvojila njegovo ime iz gomile mladih književnika okupljenih oko moskovskog književnog kružoka "Sreda", kojim je tada rukovodio Gorki. Upravo ovom pripovetkom, Andrejev okuplja oko svog talenta najraznovrsnije glasine, koje dolaze odavud i koje počinju da oko njegovog imena pleću mitove, bajke, tračeve. Ni sam Andrejev nije mogao ostati ravnodušan; odlučio je da u jednim književnim novinama štampa molbu čitaocima: "Budi te ljubezni: Ne čitajte 'Bezдна'." (Prim. prev.)

psihoanaliza, politika i ideologija

nenad mišević

nije riješeno pozivanjem na ovaj pseudo-iskon«. Prijetnja silom ne objašnjava ništa. Konsenzus traži suptilnija sredstva.

Psihoanalitičari Lacanove škole koncentrirat će svoju pažnju na hipotezu prema kojoj je odnos potčinjenosti fundiran na fascinaciji i na ljubavi, ili barem na zahtjevu za ljubavlju.

Već je na prvi pogled vidljivo da se radi o hipotezi koja nipošto nije trivijalna. Iako neki tipovi vlasti, od kojih je najočitiiji tip karizmatička vlast, očito traže od potčinjenih ljubav i neograničeno sljedbeništvo, iako se tradicionalna vlast u pravilu legitimira religijom, koja od vjernika eksplicitno zahtjeva upravo ljubav, ipak zamisao da moć počiva na fascinaciji i ljubavi nije nikako opće mjesto političke teorije.

Neki od Lacanovih sljedbenika potrudili su se da navedenu hipotezu učine još »jačom« (neočekivanijom, informativnijom): analizom birokratske vlasti oni pokušavaju pokazati da je birokracija naslijedila upravo arhaične crte religijom podržavane vlasti i da je legitimiranje efikasnošću drugorazredno u odnosu na iracionalne oblike legitimiranja vlasti samom vlašću. Izravno suprotna Neberovim naučavanjima, ova teorija i na historijsko-empirijskoj razini traži korijene moderne birokracije u katoličkom kanonskom pravu i Tridentском koncilu. (paralelna istraživanja o historijskim korijenima istočnoevropskih birokracija i staljinizma tu nisu provedena, usprkos živom interesu za fenomen staljinizma. Ako bi se tražila vremenska paralela s Tridentским koncilom, najlakše bi je bilo našti sredinom sedamnaestog stoljeća, u razdoblju posljednjih godina vladavine Mihaila Romanova, proglašenja »Uloženija« kao konačno kodificiranog pravnog sustava i izbora Nikona za patrijarha 1652. Držimo da bi u tom kontekstu bilo moguće pronaći vrlo jasne paralele zapadnoevropskom razviku).

Hipoteza o ljubavi prema Gospodaru, kao osnovnom motivu političkog konsenzusa, svakako vrlo jasno karakterizira većinu radova Lacanove škole, posvećenih politici. Ona pripada, međutim, u mnogo širi kontekst Lacanova pokušaja temeljnog preispitivanja psihoanalitičkog nasleđa i jedne nove konceptualizacije psihoanalitičkog iskustva.

Bliže jezgri Lacanova učenja stoji druga teza – da Zakon nije suprotan užitku već da stvori uvijek užitka, barem one vrste užitka s kojim psihoanaliza obično ima posla (Lacan u kasnim spisima diferencira i uvodi mogućnost drugačijeg, »drugog«, užitka). Struktura na koju aludira ova teza struktura je »zabranjenog voća«: dok životinja u svojem prirodnom funkcioniranju »pliva u zadovoljstvu«, čovjek traži užitak preko odvajanja i zabrane. Ljudski seksualitet, (spolna) želja nije onemogućavana zabranom, već se rada iz zabrane, iz kodifikacije. Zakona i Reda.

Hipoteza o ljubavi prema gospodaru nalazi svoju empirijsku verifikaciju u istraživanjima pravnih i religijsko-pravnih sistema. Njezinu teorijsku podlogu, međutim, čini teza o korelativnosti Zakona i užitka: ako je užitak zakonito čedo Zakona, ljubav ide zakonodavcu.

Tradicionalni psihoanalitički pristup politici integrirao je učenje o politici u stanovitu teoriju libida, koju bismo s nešto cinizma mogli opisati kao sociobiološki. Budući da se kultura shvaćala kao nešto izvanjsko ljudskoj seksualnosti, da se, u lakanovskoj terminologiji, zakon shvaćao kao nešto što je samo historijskim slučajem vezano uz želju, područstvenje je promatrano kao izvanjsko kombiniranje socijalnih stega s unaprijed danim, prirodno temeljenim energetskim rezervoarom libida.

Lacan je psihoanalizu odvojio od njezine sociobiološke hranjive podloge. Kultura je kod njega shvaćena kao simbolički sustav, porijeklo koji se po analogiji s jezikoslovnim pojmom označitelja može prikazati kao jedno od otjelovljenja označiteljskog reda. Želja nije nešto suprotno simboličkom sustavu, već postoji samo u odnosu spram njega:

Dvostruk je interes psihoanalize, tačnije psihoanalitičke teorije za polje društvenog, političkog i ideološkog.

Ponajprije, psihoanalitička praksa postavlja teoriju pred gotov čin – ili upravo ne – čin – psihoanalitičkog odnosa. Ovaj odnos analitičara i analizanta predstavlja potku u kojoj se mogu prepoznati, prepričati i prigrati odnosi analizanta – subjekta s njegovom obitelji, paradigmatički s majkom i ocem, ponoviti, na planu diskursa, procesi koji su strukturirali analizantovo nesvjesno. Psihoanalitička teorije je tako već po svojem podrijetlu obvezana da položi računa o naravi ovih odnosa, da shvati subjektivitet kao nešto što je dostupno, razumljivo i objašnjivo samo unutar sklopa odnosa spram drugih i drugog.

Zatim, psihoanalitička teorija, u onoj mjeri u kojoj pretendira na mogućnost generalizacije, mora postavljati zahtjev da rezultate zadobivene u okviru analize proširi na razumijevanje *svake društvene veze*.

Od Freuda do danas psihoanalitičari su ostavili bogato nasljeđe teorija o političkom. U našem izboru odlučili smo se za prezentaciju novijih tendencija psihoanalitičke teorije političkog. Radi se o radovima koji su nastali bilo u ozračju, bilo u neposrednoj ovisnosti o onom psihoanalitičkom naučavanju koje je utemeljio Jacques Lacan.

Nećemo ovdje ulaziti u izlaganje Lacanove interpretacije Freuda. Zadržat ćemo se striktno na onim vidovima teorije koji su neposredno vezani za njezinu primjenu u analizi političkog i ideološkog.

Prvo pitanje koje sebi postavlja psihoanalitička teorija politike slično je pitanju što ga je, u marksističkoj tradiciji, Gramsci formulirao kao problem konsenzusa. Marksisti vide svako dosadašnje povijesno društvo kao pozornicu klasne borbe, psihoanalitičari kao pozornicu potiskivanja i »nelagodno u civilizaciji«. Jedni i drugi, stoga, treba da objasne kako je moguće da nesavršeno i čak nepravedno društvo postoji i održava se uz minimum upotrebe sile. Gramscijeva problematika konsenzusa i psihoanalitička problematika pristajanja na poslušnost čine zajedničko tlo objiju teorija i time ih strukturalno odvajaju od teorije kakva je napr. neoliberalistička.

Psihoanalitičari vide u fenomenu konsenzusa osnovnu činjenicu društveno-političke sfere i njezinu prvu i najvažniju zagonetku. Lacan komentira hegelovsku zamisao o sukobu na život i smrt iz kojeg se rada dijalektički odnos gospodara i roba s neskrivenom ironijom. Hegelu su potrebna isuviše jaka sredstva, pretpostavka o prijetnji smrću, »znak da ništa